УДК 159.923+351.74

DOI <https://doi.org/10.32840/2663-6026.2019.3-2.23>

В. І. Мозговий

кандидат психологічних наук,
докторант кафедри психології розвитку
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ОСОБЛИВОСТІ ВИВЧЕННЯ ТА СУПРОВОДУ ОСОБИСТОСТІ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ-ПРИЗОВНИКІВ ДЕРЖАВНОЇ СПЕЦІАЛЬНОЇ СЛУЖБИ ТРАНПОРТУ

У статті представлено модель вивчення особового складу військовослужбовців-призовників Державної спеціальної служби транспорту на базі Восьмого навчального центру. Спланований алгоритм заходів психологічного супроводу з даною категорією військовослужбовців органічно поєднує в собі скоординовану роботу психологів частини й офіцерів групи морально-психологічного забезпечення. Ці заходи значно підвищують загальний рівень профілактичної роботи з особовим складом, що дозволяє заздалегідь визначити групу військовослужбовців, які потребують додаткової уваги, та запобігти суїцидальним діям, девіантній і делінквентній поведінці з їхнього боку.

Алгоритм заходів психологічного супроводу з вивчення особистості військовослужбовців – призовників до прийняття ними військової присяги містить такі форми роботи, як: психологічна просвіта, психодіагностичне обстеження, індивідуальна консультативна та психокорекційна робота, тренінгові заняття.

Психодіагностичне обстеження військовослужбовців, за основною методикою «Прогноз», дозволяє визначити їхню нервово-психічну стійкість і ризик дезадаптації за такими діагностичними критеріями, як: «щирість», «нервово-психічна стійкість», «суїцидальна схильність» і «схильність до емоційного зриву». За результатами цього обстеження визначаються військовослужбовці, які складають «групу додаткової уваги». Після комплексного застосування заходів психологічного супроводу та вивчення особового складу спостерігається значне кількісне та якісне зменшення цієї категорії військовослужбовців.

У середньому ефект впливу заходів щодо вивчення особового складу та психологічного супроводу становить 21,2%.

Основний відсоток роботи психологів припадає, безумовно, на індивідуальну консультативну та психокорекційну роботу, і цей відсоток має тенденцію до зростання. Застосований алгоритм вивчення та психологічного супроводу особового складу на етапі його адаптації до військової служби може бути застосований практичними військовими психологами в інших підрозділах та формуваннях Збройних сил України.

Ключові слова: військовослужбовці, алгоритм заходів психологічного супроводу, група додаткової уваги, психологічна просвіта, психодіагностичне обстеження, індивідуальна консультативна робота.

Постановка проблеми. Успішність виконання будь-якої діяльності безпосередньо залежить від особистісних особливостей її виконавців. Зростання вимог до професійної діяльності військовослужбовців підрозділів Державної спеціальної служби транспорту (далі – ДССТ) зумовлено військовими діями на Сході України, що потребує відбору відповідних кваліфікованих кадрів для забезпечення успішного виконання завдань за призначенням.

Так, до основних завдань ДССТ належать: будівництво, ремонт і відбудова транспортних комунікацій у мирний час і в умовах воєнного стану, а також порушених унаслідок надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру, аварій і катастроф; охорона об'єктів національної транспортної системи України в мирний час і в особливий період; виконання інших завдань,

пов'язаних з участю в обороні держави та забезпеченням ефективного функціонування національної транспортної системи України.

Під час виконання службових обов'язків військовослужбовці підпадають під вплив різних негативних чинників і ситуацій службово-бойової діяльності, які можуть спричинити деструктивні наслідки для психічного та фізичного стану особового складу [1, с. 122]. Для забезпечення успішного та якісного виконання службових обов'язків необхідні не тільки професійні навички, а й наявність певних особистісних характеристик, які сформувалися під час цивільного життя військовослужбовців-призовників. Досконале вивчення цих характеристик психологами частини й офіцерами групи морально-психологічного забезпечення дозволить оптимально розподілити особовий склад під час його перебування на базі навчального під-

розділу для подальшого професійного навчання, визначити фокус психологічного впливу під час відповідного супроводу військовослужбовців.

Ураховуючи вищевикладене, дослідження службово-бойової діяльності й особистісних особливостей військовослужбовців особливо актуальне на теперішній час.

Аналіз останніх досліджень і публікацій показав, що сьогодні існує багато досліджень особистісних особливостей військовослужбовців, які стосуються окремих напрямів. Так, Я. Зорій, М. Шпанко вивчали особливості професійно-особистісної фізичної підготовки майбутніх офіцерів запасу [2], О. Пархоменко вивчав особистісні особливості військовослужбовців підрозділів Національної гвардії України з охорони атомних електростанцій із різним рівнем професійної успішності [1]. У дослідженні Н. Сергієнко вивчалися особливості психологічної стійкості особистості під час подолання критичних ситуацій [3, с. 63].

Специфіці професійної діяльності й особистісним якостям присвятили свої теоретичні та прикладні дослідження В. Белослудцев, Б. Бовин, О. Глоточкін, В. Грішин, Г. Залевський, В. Морогін, В. Пірожков, Б. Смірнов та інші. Проблеми професійного становлення особистості й окремих феноменів впливу професії на особистість вивчали такі науковці, як: С. Безносков, В. Бодров, Р. Грановська, О. Єрмолаєва, Е. Зеєр, Є. Клімов, М. Кліщевська, А. Маркова, В. Орел, Ю. Поварьонков, В. Шадріков та ін. [4–6].

Незважаючи на велику кількість досліджень, усе ще недостатньо розроблена проблема вивчення особистісних особливостей військовослужбовців – призовників Державної спеціальної служби транспорту.

Мета статті – презентувати модель вивчення особистісних особливостей військовослужбовців – призовників Державної спеціальної служби транспорту на базі Восьмого навчального центру. Дослідити ефективність запропонованого психологами частини алгоритму заходів психологічного впливу на військовослужбовців-призовників.

Виклад основного матеріалу. Сьогодення вимагає високої підготовки і професіоналізму особового складу ДССТ, висуває більш суворі вимоги до особистісних якостей військовослужбовців, складних технічних навичок, умінь, інших психічних утворень, а також підтримання їх тривалий час у різних умовах. Тому однією зі значущих особистісних характеристик для вирішення цих завдань є вивчення психологічної стійкості військовослужбовця. Зокрема, оцінка й формування психологічної стійкості до стресу належать до числа пріоритетних завдань психологічного супроводу діяльності військовослужбовців [3, с. 64].

Н. Агаєв зі співавторами визначають психологічний супровід як комплекс заходів із підтри-

мання оптимального стану психічного здоров'я військовослужбовців, їхньої стійкості до впливу стресових чинників, психологічної готовності до виконання обов'язків військової служби та запобігання виникненню негативних психологічних станів [3, с. 63].

Психологічний супровід, описаний авторами, здійснюється під час виконання завдань за призначенням.

Основними завданнями такого психологічного супроводу є здійснення моніторингу психологічних станів особового складу; підтримання у військовослужбовців досягнутого рівня психічної стійкості до впливу психотравмуючих чинників військової служби (бойових дій); моніторинг рівня фізичної та розумової втоми військовослужбовців; профілактика розвитку кризових психологічних станів, нервово-психічних розладів, що виникають унаслідок дії стресових чинників професійної діяльності; своєчасне виявлення ознак стресових реакцій, явищ психічної дезадаптації й отримання психічних травм особовим складом; здійснення психологічної просвіти особового складу.

Основними формами психологічного супроводу під час виконання завдань за призначенням (ведення бойових дій) є: психологічна профілактика; психологічна діагностика; психологічна регуляція та саморегуляція; опосередкований вплив на особистість військовослужбовців через відповідно спрямовану роботу з їхніми сім'ями; психологічне консультування; психологічна просвіта особового складу.

Водночас це не виключає застосування цих форм роботи з особовим складом на етапі його адаптації до військової служби. Тому вивчення особистісних особливостей військовослужбовців-призовників на цьому етапі їх супроводу повинно бути комплексним і враховувати не тільки індивідуально-психологічні, а й соціально-демографічні характеристики особистості.

Так, застосування ефективного алгоритму вивчення особистісних особливостей особового складу передбачає виявлення соціальних передумов до формування і закріплення у військовослужбовця тих чи інших індивідуально-психологічних якостей, що сприяють нормальній адаптації до військової служби, подальшому професійному становленню або гальмують їх; формування первинного уявлення щодо наявних у військовослужбовця професійно важливих якостей [7, с. 6].

Протягом останніх п'яти років психологами групи морально-психологічного забезпечення Восьмого навчального центру ДССТ застосовується певний алгоритм заходів психологічного супроводу з вивчення особистості військовослужбовців-призовників до прийняття ними військової присяги. Він містить такі форми роботи, як: *психологічна просвіта, психодіагностичне обсте-*

ження, індивідуальна консультативна та психокорекційна робота, тренінгові заняття.

Усі вищезгадані форми роботи проводяться комплексно та мають безперервний характер протягом усього періоду первинної адаптації військовослужбовців-призовників до прийняття ними присяги і розподілу до інших військових частин.

1. Психологічна просвіта новоприбулих військовослужбовців проводиться психологами ДССТ у перший тиждень їх перебування в навчальній частині, спрямована на ознайомлення із впливом основних стрес-факторів на психіку людини у зв'язку із призовом на військову службу. Наприклад:

- відсутність безпосереднього спілкування з родичами, близьким оточенням, друзями, дівчиною, жінкою, дитиною;
- дотримання нового розпорядку дня;
- підпорядкування наказам командирів та виконання їхніх команд;
- адаптація до «нового» чоловічого колективу, установа нових соціальних зв'язків тощо.

Під час проведення заходу військовослужбовці ознайомлюються з ефективними шляхами подолання цих стрес-факторів насамперед задіянням особистісних ресурсних можливостей та застосуванням технік психосаморегуляції.

Поводження військовослужбовців під час проведення психоедукації, характер їхніх запитань дозволяє скласти первинний загальний психологічний портрет новоприбулого поповнення, що допомагає керівному складу навчальної роти чітко сфокусуватися на вирішенні проблемних питань у подальшій роботі з особовим складом.

2. Психодіагностичне обстеження індивідуально-психологічних особливостей молодого поповнення проводиться після психоосвітніх заходів на предмет їхньої особистісної психологічної стійкості до несення служби в підрозділах ДССТ МО України, а також схильності до девіантної та делінквентної поведінки.

Для проведення психодіагностичного обстеження використовується пакет уже апробованих психодіагностичних методик, як-от:

- опитувальник «Прогноз» (первинне виявлення осіб з ознаками нервово-психічної нестійкості);
- тест RAFFT (виявлення схильності до зловживання алкогольними або наркотичними речовинами);
- анкета CP-10 (виявлення схильності до суїцидальних дій);
- госпітальна шкала тривоги і депресії (HADS);
- проєктивні методики: «Малюнок людини», «Чоловічки на дереві», «Геометричні фігури»;
- спеціально розроблена анкета щодо виявлення наявної сімейної психотравмуючої ситуації й особистого ставлення до застосування зброї.

Опитувальник «Прогноз» використовується як базова методика, яка містить основні діагностичні критерії: «щирість», «нервово-психічна стійкість» (чотири рівні), «суїцидальна схильність», «схильність до емоційного зриву», за якими визначаються нервово-психічна стійкість і ризик дезадаптації військовослужбовця. За результатами психодіагностичного обстеження молодого поповнення методикою «Прогноз» визначаються такі групи військовослужбовців: «військовослужбовці з незадовільним рівнем нервово-психічної стійкості (далі – НПС)», «військовослужбовці із крайнім рівнем НПС», «нещирі», «стійкі».

Інші методики застосовуються як допоміжні. Отримані за ними результати або «підсилюють», або «спростовують» попередні дані, отримані за анкетною «Прогноз».

Після психодіагностичного обстеження необхідна інформація з відповідними рекомендаціями надається керівному складу кожного підрозділу щодо подальшого супроводу військовослужбовців. Наприклад, групи військовослужбовців із незадовільним або крайнім рівнем нервово-психічної стійкості потребують:

- консультації лікарів (невропатолога або психіатра);
- посиленої уваги в адаптаційний період;
- включення до корекційної групи;
- додаткового інформування щодо вимог та умов проходження військової служби;
- спостереження протягом 1–3 місяців;
- спостереження та додаткового контролю;
- залучення під час виконання робіт до складу робочої групи не менше 3-х осіб.

У рекомендаціях зазначається, що в разі виявлення позитивної динаміки адаптації особистості військовослужбовця до вимог військової служби та після відповідного психодіагностичного обстеження надалі командуванням підрозділу визначається можливість допуску цих військовослужбовців навіть до несення вартової служби.

Із групою виявлених «нещирих» військовослужбовців проводиться повторне психодіагностичне обстеження. У разі виявлення повторної «нещирості» дані військовослужбовці потребують подальшого супроводу та додаткової уваги як із боку офіцерів із морально-психологічного забезпечення, так і з боку психолога частини. Загальний фокус роботи із цими військовослужбовцями спрямований на формування адекватної самооцінки, відповідальності за свої вчинки та мотивації до виконання службових обов'язків.

Психологами частини спільно з офіцерами групи морально-психологічного забезпечення, які вивчають особистісні особливості молодого поповнення за соціально-демографічними критеріями, а також медичними працівниками частини визначається «група додаткової уваги». До цієї

групи входять військовослужбовці, у яких виявлено незадовільні психологічні характеристики, несприятливу сімейну ситуацію, незадовільний рівень особистої освіченості, наявність проявів протиправної, девіантної, адиктивної або суїцидальної поведінки в минулому, специфічні особливості поведінки в підрозділі, а також реальний стан здоров'я військовослужбовців.

Надалі ця група підлягає постійному супроводу як психологів, офіцерів МПЗ, так і медиків військової частини, де військовослужбовець повинен продовжити свою службу.

Групу «психічної стійкості» складають військовослужбовці, які мають відповідний рівень психологічної стійкості до вимог несення служби та виконання службових обов'язків.

Окремо, за результатами спеціально розробленої анкети визначається група військовослужбовців, «неготових до використання зброї». Із цими військовослужбовцями проводяться індивідуальні бесіди психологами й офіцерами МПЗ.

Зазвичай у процесі спілкування виявляється відсутність досвіду використання зброї взагалі, отже, наявність страху щодо її використання.

Надалі, після отримання такого досвіду на навчальних стрільбах такий страх відступає. За останні п'ять років був єдиний випадок, коли людина за релігійними принципами відмовилась взяти зброю під час складання присяги.

3. Проведення сфокусованої індивідуальної консультативної та психокорекційної роботи планується одразу після оброблення отриманих психодіагностичних даних і проводиться протягом усього адаптивного періоду до прийняття присяги в кожній навчальній роті. Передусім така робота проводиться з військовослужбовцями, які увійшли до групи «додаткової уваги». Індивідуальна консультативна робота із цими військовослужбовцями дозволяє більш ретельно вивчити їхні індивідуально-психологічні особливості і спланувати індивідуальний супровід у межах навчального підрозділу під супервізією психолога частини.

Водночас така робота з військовослужбовцями проводиться постійно протягом усього адаптивного періоду за запитом командира підрозділу та безпосередньо заступника командира з морально-психологічного забезпечення.

4. Тренінгові заняття з особовим складом проводяться повзводно в кожній навчальній роті. За період первинної адаптації проводяться два заняття в кожному взводі. Перше заняття проводиться наприкінці першого тижня перебування у військовій навчальній частині і спрямовано на вирішення трьох основних завдань: стабілізацію психоемоційного стану військовослужбовців, що призвалися; встановлення нових комунікативних зв'язків із товаришами по службі та позитивну ідентифікацію з образом військовослужбовця та військовою діяльністю. Друге заняття проводиться наприкінці другого тижня і спрямовано на формування командної взаємодії, злагодження взводу та побудову якісних комунікацій у підрозділі.

Вищенаведений алгоритм вивчення особового складу військовослужбовців-призовників та їх супроводу відпрацьовувався протягом 2014–2019 рр. на базі Восьмого навчального центру Державної спеціальної служби транспорту.

У таблиці 1 представлено результати ефективності заходів психологічного впливу протягом останніх чотирьох призовів молодого поповнення у 2018–2019 рр. Усього в дослідженні взяли участь 1 877 військовослужбовців, з яких «група додаткової уваги» складала 560 осіб (29,8%). Після роботи психологів за вищезазначеним алгоритмом проведено повторне психодіагностичне обстеження особового складу за анкетною «Прогноз».

Як видно з таблиці 1, після певного психологічного впливу виявлено суттєве зниження за кожним із досліджуваних критеріїв за методикою «Прогноз». Так, за критерієм «нещирість» група «нещирих» зменшилася на 31,2%, група із крайнім рівнем нервово-психічної стійкості зменшилася на 27,7%, група з незадовільним рівнем нервово-психічної стійкості зменшилася на 17,8%, група схильних до суїцидальних дій зменшилась на 17,5%, група схильних до емоційного зриву зменшилася на 11,8%. У середньому ефект впливу заходів щодо вивчення особового складу та психологічного супроводу становив 21,2%.

На рисунку 1 представлено графік позитивного впливу заходів вивчення особового складу та відповідного психологічного супроводу.

Таблиця 1

Результати проведення заходів вивчення та психологічного супроводу о/с за методикою «Прогноз» (ЗПС)

Показник за методикою «Прогноз»	до ЗПС	після ЗПС	на скільки % зменшилася група
Нещирість	93	64	31,2
Крайній рівень НПС	274	198	27,7
Незадовільний рівень НПС	276	227	17,8
Схильність до суїцидальної поведінки	143	118	17,5
Схильність до емоційного зриву	212	187	11,8

Рис. 1

Таблиця 2

Заходи психологічного супроводу

№	Форми ЗПС	Весна 2017 р.		Осінь 2017 р.		Весна 2018 р.		Осінь 2018 р.		Весна 2019 р. (1 присяга)	
		Усього	%	Усього	%	Усього	%	Усього	%	Усього	%
1.	Загальна кількість в/с	800	100	600	100	999	100	900	100	327	100
2.	Індивідуальних консультацій	103	12,9	151	25,2	420	42	228	25,3	121	37
3.	Тренінгових занять	40		30		39		27		14	
4.	Занять із психоосвіти	20		7		10		10		6	

У таблиці 2 представлено кількісні показники застосованих форм роботи під час вивчення та психологічного супроводу особового складу військовослужбовців-призовників.

Як видно з таблиці 2, основний відсоток роботи психологів припадає, безумовно, на індивідуальну консультативну та психокорекційну роботу, і цей відсоток має тенденцію до зростання. Тренінгові заняття разом із психоедукацією мають певну постійну складову частину, але разом з індивідуальною роботою з особистістю військовослужбовця вони є невід'ємним елементом цілісного алгоритму вивчення та психологічного супроводу військовослужбовців-призовників.

Висновки з даного дослідження та перспективи подальшого розвитку в цьому напрямі:

1. Ефективність заходів щодо вивчення особового складу та його психологічного супроводу становила 21,2%, що є дієвим інструментом психологічного впливу на етапі адаптації військовослужбовців-призовників до військової служби.

2. Особливу роль у процесі вивчення та психологічного супроводу особового складу на етапі

його адаптації до військової служби відіграє індивідуальна психологічна робота з особистістю військовослужбовця-призовника.

3. Зазначений вище алгоритм вивчення та психологічного супроводу особового складу на етапі його адаптації до військової служби може бути застосований практичними військовими психологами в інших підрозділах і формуваннях Збройних сил України.

Література:

- Пархоменко О. Особистісні особливості військовослужбовців підрозділів Національної гвардії України з охорони атомних електростанцій з різним рівнем професійної успішності. *Вісник Херсонського державного університету*. 2016. Вип. 1. Т. 2. С. 122–126.
- Зорій Я., Шпанко М. Особливості професійно-особистісної фізичної підготовки майбутніх офіцерів запасу у вищих навчальних закладах України. *Young Scientist*. 2017. № 3.1 (43.1). С. 147–151.
- Сергієнко Н. Особливості психологічної стійкості особистості під час подолання критичних

- ситуацій. Сучасна війна: гуманітарний аспект : Науково-практична конференція Харківського національного університету Повітряних Сил імені Івана Кожедуба. Тези доповідей 30 червня 2017 р. Харків : ХНУПС ім. Івана Кожедуба, 2017. 208 с.
4. Ващенко І., Бугаєнко О., Баюл Р. Чинники успішності професійної реалізації суб'єкта правоохоронної діяльності. *Вісник ХНПУ ім. Г.С. Сковороди*. 2005. Вип. 14. С. 26–33.
 5. Дорошенко М. Індивідуально-психологічні особливості військовослужбовців із граничними нервово-психічними розладами : автореф. дис. ... канд. психол. наук: 20.02.02. Київ, 2000. 15 с.
 6. Приходько І. Оцінка рівня сформованості професійно важливих психологічних якостей у майбутніх офіцерів внутрішніх військ Міністерства внутрішніх справ України. *Наукові записки Харківського національного університету Повітряних Сил імені Івана Кожедуба. Соціальна філософія, психологія*. 2007. Вип. 1 (27). С. 174–181.
 7. Алгоритм роботи військового психолога щодо психологічного забезпечення професійної діяльності особового складу Збройних сил України : методичні рекомендації / Н. Агаєв та ін. Київ : Міністерство оборони України, Науково-дослідний центр гуманітарних проблем Збройних сил України, 2016. 147 с.

Mozghovyi V. I. Features of studying and supporting the personality of military servants state special transport service

The article presents a model for studying the personnel of military recruits of the State Special Transport Service on the basis of the 8th Training Center. The planned algorithm of psychological support measures with this category of servicemen organically combines the coordinated work of part psychologists and officers of the moral and psychological support group. These measures significantly increase the overall level of preventive work with personnel, allows you to pre-determine the group of military personnel who need additional attention and prevent, on their part, suicidal acts, deviant and delinquent behavior.

The algorithm of psychological support for the study of the personality of servicemen-conscripts before taking their military oath contains the following forms of work: psychological education, psychodiagnostic survey, individual counseling and psycho-correction work, training sessions.

The psychodiagnostic survey of military personnel, based on the main methodology of "Forecast", allows to determine their neuropsychic stability and the risk of disadaptation by such diagnostic criteria as: "sincerity", "neuropsychic stability", "suicidal tendency" and "tendency to emotional frustration". According to the results of this survey, servicemen who form a "group of additional attention" are determined.

This group also includes servicemen whose officers of the group of moral and psychological support additionally revealed unsatisfactory psychological characteristics, unfavorable family situation, the presence of manifestations of illegal, deviant, addictive or suicidal behavior in the past, specific peculiarities of behavior in the unit.

After a comprehensive application of measures of psychological support and study of personnel, there is a significant quantitative and qualitative decrease in this category of military personnel.

The combination, at the platoon level, of group activities with individually-consulting work has a significant psycho-correction effect.

On average, the overall effect of the impact of activities on personnel training and psychological support is 21,2%.

The main percentage of the work of psychologists falls unconditionally on individual counseling and psycho-correction work, and this percentage tends to increase. The applied algorithm of studying and psychological support of personnel at the stage of its adaptation to military service can be applied by practical military psychologists in other units and units of the Armed Forces of Ukraine.

Key words: military personnel, algorithm of psychological support measures, group of additional attention, psychological education, psychodiagnostic examination, individual advisory work.